

George Berkeley'in Platon Okuması

George Berkeley's Reading of Plato

AYŞE GÜL ÇIVGIN

Bartın University

Received: 05.08.2024 | Accepted: 23.09.2024

Abstract: This article aims to trace Plato's thought in Berkeley's idealism, which emerges from the statement "to be is to be perceived." In doing so, rather than comparing the views of both thinkers, the focus will be on how Berkeley reads Plato. In this context, it is aimed to present a general presentation of Berkeley's system of thought, on the one hand, abstract ideas and criticism of materialism, and on the other hand, to determine whether Berkeley's writing style, especially in the form of dialogue, and his idealism are in contact with Plato's ideas. In conclusion, a general, though not exhaustive, evaluation of the literature on the connection between Berkeley's and Plato's views will be made, and an attempt will be made to answer the question 'Berkeley's Plato or Platonism?' and 'What would Plato have said if he had read Berkeley?'

Keywords: Berkeley, Plato, idea, idealism, materialism.

Giriş

1710'da yayınlanan ve düşünce sisteminin temellerini teşkil eden *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*¹ başlıklı eserinde Berkeley, fiziksel tüm nesnelerin ve niteliklerin yalnızca algılayanın zihninde ide(a) olarak var olduğunu, ünlü “varolmak algılanmaktır ya da algılanmış olmaktır (*esse est percipi aut percipere*)” mottosuyla dile getirir. Onun maddi tözü reddedip gerçeklik anlayışının şekillenmesinde zihnin ve algının önemine vurgu yapan görüşleri, zamanının hâkim felsefe anlayışlarına bilhassa agnostisizme, materyalizme ve şüphecilğe karşı çıkmasını sağlarken felsefe tarihinde *immateryalizm* ya da *idealizm* olarak adlandırılmıştır.

İdealizm terimi ilk kez, 1747'de Christian Wolff tarafından yapılan bir sınıflandırmada “yalnızca ruhları ya da maddeden oluşmayan şeyleri kabul edenleri” tanımlamak için kullanılmış ve 18. yüzyılın sonlarına doğru felsefedeki belirli bir öğretinin adı haline gelmiştir. Bununla birlikte köken itibarıyla idealizm, genellikle fiziksel olmayan ideaların gerçekliğini öne süren ve diğer tüm şeyleri bunların basit yansımalarına veya kopyalarına indirgeyen Platon'un görüşlerine dayandırılır. Bu bağlamda Platon ontolojik idealizmin öncüsü kabul edilir (Guyer & Horstmann, 2023).

Berkeley, eserlerinde dolaysızca ne idealizm terimini kullanmış ne de Platon'un görüşlerinin düşünce sistemi üzerinde etkisi olup olmadığından ya da etkisi varsa hangi bağlamda ve ne ölçüde etkisi olduğundan söz etmiştir. *İlkeler*'de Platon'dan bahsetmese de büyük ölçüde *Siris*'de (1744),² kısmen de *De Motu* (1721)³ ile *Alciphron or: The Minute Philosopher*'da (1732)

¹ Eserin *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine* (1996) ve *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme* (2013) başlıklı iki Türkçe çevirisi bulunmaktadır. Çalışmada 1996 tarihli ilk çeviri dikkate alınmakla birlikte, 2013 tarihli ikincisinden de yararlanılmış ve eserden kısaca *İlkeler* olarak söz edilmiştir. Esere atıflarda köşeli parantez içinde bölümü, sonra yan numarası, en son sayfa numarası verilecektir.

² Berkeley, *In Siris: A Chain of Philosophical Reflexions and Inquiries Concerning the Virtues of Tar-Water, and Divers Other Subjects Connected Together and Arising One from Another* başlıklı son eserinde katran suyunun tıbbi yararı başta olmak üzere, Antik Çağ düşünürlerinin görüşlerini içeren pek çok konuya yer verir. Sık sık Pythagoras, Platon ve Aristoteles'i zikreden Berkeley, devletler kuran, prensleri eğiten ya da kamu yönetimi üzerine yazan bu büyük filozofların aynı zamanda en güç meseleler hakkında keskin bir kavrayış gücüne sahip olduklarını ileri sürer (Berkeley, 1953, s. [360]: 157).

³ Eserin tam başlığı şudur: *De Motu: Sive, de Motus Principio & Natura, et de Causa Communicationis Notuum*.

ona ve diğer Antik Çağ ile Orta Çağ filozoflarına değinir. Buna rağmen, Berkeley uzmanları arasında tartışmalar süre gelmekte bazıları tam olarak ne ölçüde Platon'dan etkilendiği konusunda farklı görüşler ileri sürürken bazıları aralarında herhangi bir bağlantı olduğunu bile reddetmektedir. Antik Yunan felsefesi ile Modern felsefe üzerine çalışmalarıyla tanınan Burnyeat'a göre Berkeley'in en güçlü ve ilginç iddiası ne Platon'un ne de Aristoteles'in "duyusal veya cisimsel şeylerin mutlak gerçek varlığını kabul etmeleri" düşüncesinde saklıdır. Ancak ona göre bu iddia, herhangi bir doğruluk değerine sahip olduğu için değil, Berkeley'in Platon ve Aristoteles'i kendi felsefesinin çarpıtıcı merceğinden okumasını mümkün kılan şeyin ne olduğu sorusunu ortaya çıkaracak kadar hedeften uzak olduğu için ilginçtir. Berkeley anakronik bir okuma yapmıştır; aslında metinlerinin hiçbirinde Berkeley'in onlarda gördüğünü düşündüğü idealizme yönelik eğilimler yoktur.⁴ Zira idealizm hangi anlamda ele alınırsa alınsın ilk formülasyonunu Antik Çağ'dan almayan çok az sayıdaki önemli felsefi görüşten biridir (Burnyeat, 1982, s. 3).⁵ Michaud ise Berkeley'in ampirizmi temel aldığı ve soyut ideaları açıkça reddettiği için Platonculuğa⁶ karşı olarak düşünüldüğünü oysa son çalışması *Siris*'de Platonculuğa olumlu göndermeleri bulunduğunu ifade eder. Ona göre Berkeley'i Locke'tan Hume'a giden bir tür

⁴ Berkeley'in Platon okumasına yönelik Burnyeat'ın eleştirisinin adeta bir benzerini, Berkeley de Aristoteles ve takipçileri ile Platon'un kendi okulundan bazı kişiler için dile getirir. Berkeley'e göre onlar, Platon'un ideaları hakkında tuhaf iddialarda bulunmuşlardır. Şöyle söyler: "Oysa filozofun kendisi sadece okunmakla kalınmayıp aynı zamanda dikkatlice incelirse ve kendi kendisinin tercümanı yapılırsa, şu anda ona karşı önyargının kısa sürede ortadan kalkacağına, dahası sadece Atina ve Antik Yunan'ın en değerli bilgilerini değil, aynı zamanda Doğu'nun en uzak geleneklerinin ve ilk biliminin hazinesini de içeriyor gibi görünen yazılarında parıldayan ve ışıldayan bu yüce kavramlara ve ince ipuçlarına karşı büyük bir saygı duyulacağına inanıyorum (1953, s. [338]: 154).

⁵ Burnyeat (1982, ss. 3-40), idealizmi sadece Platon öncesi filozofların değil, Platon ile Aristoteles'in ve genel olarak Antik Yunan filozoflarının bilmediklerini söyler. Zira onlar dış dünyanın varlığından şüphe etmedikleri için dış dünyanın varlığını kanıtlamak gibi bir problemle de ilgilenmemişlerdir. Bracken (1985, ss. 63-80) ise Burnyeat'ın görüşüne "*Realism and Greek Philosophy: What Berkeley Saw and Burnyeat Missed*" başlıklı makalesiyle karşı çıkar ve Berkeley'i idealist olarak okumasının yeterliliğini sorgular.

⁶ Platonculuk (*Platonism*) ile Neo-Platonculuk (*Neo-Platonism*) arasında ayırım olmakla birlikte, çalışmada her ikisi en genel anlamda Platon'un düşüncesinden esinlenen, teoloji ve mistik öğretilerle harmanlanan düşünce görüşünü ifade etmek için birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmıştır.

basamak olarak yorumlamak isteyenlerin sıklıkla göz ardı ettikleri bu metin, özellikle Hristiyanlığa ve Platonculuğa yapılan göndermelerle doludur (Michaud, 2021, ss. 296-297). Bradatan da (2006, s. 21) Michaud gibi yirminci yüzyılın ikinci yarısından önce Berkeley'in genellikle Platoncu bir düşünür olarak algılandığına da, bunun yalnızca son eseri *Siris*'deki görüşleriyle sınırlı olduğunu, daha önceki eserlerinin Platoncu bir bakış açısıyla değerlendirilmediğini ileri sürer. Hâlbuki ona göre Berkeley'in erken dönem yazılarında da Platoncu özelliklere, ögelere rastlamak mümkündür; bunlar ne kadar muğlak görünürse görünsünler yine de Berkeley'in düşüncesini şekillendirmede önemli rol oynamışlardır (Bradatan, 2006, s. 6). Wenz ise Berkeley'in görüşlerinde Neo-Platonculukla tutarsız hiçbir şeyin bulunmadığını, *İlkeler*'de örtük olarak bulunan Neo-Platonculuğun *Siris*'de açık hâle geldiğini ve onun mantıksal olarak tamamlanması şeklinde yorumlanabileceğini söyler. Ona göre Berkeley *İlkelerin Girişinde* soyut ideaları eleştirmiş de olsa, eleştirisi Hristiyan Neo-Platonculukla ve Tanrı'nın zihninde soyut idealar bulunduğu görüşüyle tutarlıdır (Wenz, 1976, s. 537). Diğerlerinden farklı olarak Jessop, *İlkeler* ile *Siris*'in farklı düşünce iklimlerine ait olduğunu, Berkeley'in birinde keskin bir açıklık ve mükemmel bir mantıkla rasyonel bir teizmi açıklarken diğerinde Neo-Platonistlerin ilahi gizemlerini yazdığını düşünür. Ona göre birinden diğerine geçmek, Berkeley'in kendine özgü düşüncelerinin gün ışığına çıktığı on sekizinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla Floransa Rönesansı'nın teoloji ve felsefedeki İngiliz mirasçıları olan Cambridge Platoncularının alacakaranlık sayfalarına dönmek gibidir. Berkeley her zaman Platon'u sevmiş ama Platoncu olmamıştır. Fakat tüm çağdaşları gibi o da Platon'u, Neo-Platoncu gözlüklerle okumuştur (Jessop, 1953, ss. 16-17).

Bu çalışmanın amacı Berkeley'in idealizminde Platon düşüncesinin izini sürmektir. Bunu yaparken her iki düşünürün görüşlerini karşılaştırmaktan ziyade, kısaca ifade etmeye çalışılan yorumları da göz ardı etmeden Berkeley'in Platon'u nasıl okuduğuna odaklanılacaktır.

Yazım Formu Olarak Diyalog

Berkeley, *Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma* (1713) adlı eserinde materyalizm-idealizm tartışmasının yanı sıra soyut idealar, Tanrı'nın varlığı ve doğası, insan bilgisinde algının rolü başta olmak üzere felsefenin önemli ve daimî sorunlarından bazılarını problem edinir. Platon'un metin

yazım tekniği diyalog formunda yazılmış eserde, Hylas ile Philonous adlı iki karakter arasında üç konuşmaya yer verilir. Grekçe '*philia* ile *nous*' sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşan Philonous'un 'akıl sevgisi' anlamında metnin yazarı idealist Berkeley'i temsil ettiği, buna karşılık 'madde' anlamına gelen Grekçe '*hyle*' sözcüğünden türetilen Hylas'ın ise maddi tözün gerçekliğini savunan materyalist birisini⁷ temsil ettiği kabul edilir. Eser büyük ölçüde, Platon'un özellikle Sokratik diyaloglarını andırır. Diyaloglarda, Sokratesçi eğitimin temel bir parçası olan "*elenkhos*" yöntemiyle muhatapın argümanlarındaki çelişkiler ortaya konularak bilgisizliğiyle yüzleşmesi amaçlanır. Berkeley aynı yöntemi, Philonous karakteri üzerinden algılanandan bağımsız bir dış gerçekliğin olduğunu savunan Hylas'a uygular. Bazı yorumcular Berkeley'in görüşlerini daha kabul edilebilir ve anlaşılabilir kılma arzusuyla diyalog biçimde yazdığını düşünür. Rickless'e (2013, s. 3) göre ise Berkeley *İlkeler*'deki idealizm argümanının yetersiz olduğunu fark etmiş, *Konuşma*'da (özellikle de ilkinde) felsefi açıdan yeterince ikna edici olmayan argümanını detaylandırmak ve tamamlamak istemiştir.

Eserde, başlangıçta kendisinden oldukça emin olan Hylas'ın Philonous'la yaptığı soruşturma neticesinde ileri sürdüğü iddiaları savunamaz hâle gelmesi ve aslında tartıştıkları mevzu hakkında 'bilgisi olmadığı halde biliyormuş gibi görünmesi' sergilenir. Hylas, kendisini çıkmazda bulur (*aporia*)⁸ ve bulunduğu bu durum karşısındaki şaşkınlığını şu çarpıcı sözlerle dile getirir: "Biraz sabır, Philonous. Şu anda kendimi kapana kısılmış ve içine düşürdüğün çıkmaza hapsedilmiş gibi hissettiğim için o kadar şaşkınlım ki birdenbire çıkış yolunu bulmamı bekleme benden. Etrafıma bakıp kendimi toparlamam için zaman vermelisin"(Berkeley, 2008, s. [I]: 207). Hylas, içine düştüğü çıkmazın sorumlusu kendisi olduğu halde, Philonous'u suçlar. Benzer tür de ithamla Sokrates'in de karşı karşıya kaldığına dikkat etmek gerekir. Mesela *Menon* diyalogunda (80a ve devamında), Menon'un çıkmaza düşmesi nedeniyle Sokrates'i suçlaması ile Hylas'ın Philonous'u suçlaması arasındaki benzerlik düşünmeye değerdir:

"Menon: İçinde bulunduğumuz şu anda, bana büyü yapmakta olduğunu, beni büyülediğini ve beni kendisini idare etmekten bütünüyle aciz

⁷ Hylas'ın materyalist Hobbes'u temsil ettiği düşünülür.

⁸ *Aporia* sözcüğü, "çıkış yolu olmayan, çıkmaz, açmaz, güçlük, sorun, problem" gibi anlamlara gelir (Peters, 2004, s. 44).

bir kütle hâline gelinceye kadar, beni büyüünün etkisi altında bıraktığını hissediyorum. Bunu düşüncesizliğime, küstahlığıma ver, ama bilesin ki seni yalnızca dış görünüşünle değil, ancak başka bakımlardan da tam tamına, insanın denizde karşılaştığı torpil balığına benzetiyorum. Bir kimse ne zaman onunla temas etse, balık onu uyuşturur; işte bu, tam olarak şimdi senin bana yapmakta olduğun şeydir. Zihnim ve dudaklarım gerçekten de uyuşmuş bir hâlde ve sana verebilecek hiçbir karşılığım yok. Oysa erdem hakkında yüzlerce defa konuşmuş, konuyla ilgili olarak büyük dinleyici kitleleri önünde uzun söylevler çekmişim ve bunu da öyle sanıyorum ki, çok iyi bir biçimde yapmışım. Şimdi onun ne olduğunu bile söyleyemiyorum” (Platon, 2007).

Berkeley, *Alciphron* eserini de diyalog şeklinde yazar. Mill (1978, s. 466), bu eserin *Konuşma*’yla birlikte Berkeley’i Platon’dan sonra diyalog yöntemini en iyi kullanan yazar olarak görmeye hak kazandırdığını söyler. Diyaloglar boyunca Euphranor ile Crito adlı iki karakter, Alciphron ile Lysicles’le temsil edilen özgür düşünörlere⁹ karşı hem doğal dinin hem de Hristiyanlığın yararını, inandırıcılığını ve doğruluğunu savunur. Özgür düşünler derken ateist, liberal, fanatik, küçümseyici, eleştirmen, metafizikçi, kaderci, şüpheci olanlar kastedilir (Berkeley, 1993, ss. 17-18). Berkeley, böyle bir düşünce ikliminin hâkim olduğu kendi döneminde, eski öğretilerin derinliklerine nadiren inildiğini oysa modern düsturlar yerine Antik Çağ’ın büyük adamlarının fikirleri benimsenirse yaşadığı topraklar için ne kadar kutlu olacağını söyler: “Ancak özgür düşüncenin hâkim olduğu bu zamanlarda pek çok boş kafa kutsal kitapların yanı sıra Aristoteles ve Platon’a kafa sallamaktadır. Bu ünlü kadim düşünörlerin yazıları, çoğu insan tarafından skolastiklerin kuru ve barbarca açıklamalarıyla bir tutulmaktadır” (Berkeley, 1953, s. [332]: 151).

Bununla birlikte Berkeley, görme aracılığıyla nesnelerin mesafesini, büyüklüğünü ve durumunu nasıl algıladığımızı göstermek, ayrıca görme ile dokunma ideaları arasında ne gibi farklar olduğunu ve her iki duyuya da ortak olan herhangi bir ideanın olup olmadığını açıklamak amacıyla yazdığı *An Essay Towards a New Theory of Vision* (1709) eserini ve uzay, zaman, hareket gibi bilimsel konulara dair görüşlerini içeren *De Motu* eserini

⁹ Özgür düşönenlerden Alciphron’un, Shaftesbury’nin bir takipçisi; Lysicles’in ise Mandeville’in görüşlerinden yararlanarak kendi yaşam tarzını savunan, zevk düşöknü bir kişi olarak temsil edildiğı kabul edilir.

diyalog şeklinde yazmaz. Yine diğer eserlerini olduğu gibi baş yapıtı olarak değerlendirilen *İlkeler*'i düz ve doğrudan anlatımla kaleme alır. Ancak diyalog şeklinde yazılmamış eserlerinde bile Berkeley, argümanlarına karşı çirakanların iddialarındaki tutarsızlıkları göstererek onları çürütmeye kalkıştığı için adeta karışında bir muhatap varmış ve onunla mevzuyu soruşturuyormuş gibi yazar. Dolayısıyla mezkûr metinlerin de diyalogu andırdığı iddia edilebilir.

Soyut İdealar Eleştirisi

İlkeler eserinin hemen *Giriş*inde Berkeley (1996, s. [Giriş] 1: 13), felsefi bilgeliğin ve doğruluğun araştırılması olarak tanımlar ve böyle bir araştırmanın yapılabilmesi için de metnin başlığında ifade ettiği üzere her şeyden önce insan bilgisinin ilkelerinin tüm yönüyle soruşturulması gerektiğini söyler. Descartes, Locke vb. diğer erken modern dönem filozofları gibi Berkeley de bilginin kaynağını ve sınırlarını sorgulamayı öncelikli görev edinir. Zira bu gerçekleştirildiği takdirde, bilgiye ya da gerçeğe ulaşmayı sağlayacak yolda yapılan en büyük hatanın kaynağı olan sağduyudan uzak, şüphe ve belirsizliğe neden olan ilkelere başvurma önüne geçilebilir. Onun eleştirdiği ilkelerin başında ise “zihnin soyut idealar ya da kavramlar oluşturma gücüne sahip olduğu düşüncesi” gelir (Berkeley, 1996, s. [Giriş] 6: 15). Soyut idealar (*abstract ideas*) dilin kötüye kullanılmasından kaynaklanır ve felsefedeki hatalar ile bilimlerin alanındaki geri kalmışlığın başlıca sebebidir. Berkeley, Orta Çağ boyunca ‘tümeller meselesi’ olarak adlandırılan tartışmanın soyut idealar öğretisinden kaynaklandığını ve bu tartışmanın Hobbes, Gassendi, Locke gibi düşünürler tarafından devam ettirildiğinin farkındadır. Felsefe tarihinde meselenin kökleri Platon’a kadar geri götürülür. Klasik olarak Platon’un özleri gereği tümel olan ideaların gözle görülmeyen ancak düşünülür dünyada yer aldığını; gözle görülür dünyadaki algılanır tikel şeylerin ise bunlardan pay alarak var olduklarını kabul ettiğine inanılır (Gedikli, 2022, ss. 248-321).¹⁰ Oysa Berkeley, soyut ideaları tümüyle reddeder. Ona göre bir idea, sadece bir tikelin ideasıdır. Ancak o da aynı türden ya da tarzdan diğer tikel şeylere işaret ederek genel hâle getirilebilir. Rickless’a göre (2013, s. 104) çoğu yorumcu Berkeley’in soyutlamacılığı

¹⁰ Platon’un görüşleri, felsefe tarihi boyunca birbirini dışlayan ve birbiriyle çatışan pek çok tartışmanın konusu olmuştur. O, bazen realist bazen anti-realist, bazen idealist bazen nominalist, bazen içkin bazen de aşkın bir düşünür olarak adlandırılmıştır.

reddederek temel metafizik görüşlerinin çerçevesini çizdiği konusunda hemfikirdir; çünkü o, bu öğretinin çeşitli felsefi hatalara neden olduğunu düşünür. Ancak bazıları daha da ileri giderek soyut ideaların reddini idealizm argümanı için bir ön kabul olarak kullandığını söyler. Thonnard (1956, s. 616) ise Berkeley'in Locke'un ampirizmini her türlü soyut ideayı dışlayacak kadar kes(k)in bir görüşle düzeltmeye çalıştığına dikkat çeker.

Berkeley ister iletişimimizi geliştirmek isterse bilgimizi arttırılmak için olsun, soyut idealara ihtiyacımız olmadığını düşünür. Berkeley üç tür soyutlamadan bahseder. İlki, ayrı olarak var olmaları mümkün olmayan parça ya da niteliklerin birbirlerinden ayrı düşünülebilmelerine dayalı soyutlamadır. Örneğin yer kaplayan, renkli ve hareket halindeki bir cisimde yer kaplama, renk ve hareket gibi nitelikler hiçbir zaman kendi başlarına ve diğerlerinden ayrı var olmamalarına rağmen, yer kaplamadan ayrı rengin ya da renk ile yer kaplamadan ayrı hareketin kavranabileceği kabul edilir. Bu kabul, zihnin her bir niteliği tek başına veya birleştiği diğer niteliklerden bağımsız düşünebildiği ve bu sayede soyut idealar oluşturabildiği argümanına dayanır. Buna göre zihin, bileşik / karışık ideaları basit ve kurucu öğelerine ayırıp her birini kendi başına diğerlerinden ayrı düşünebilir, böylece yer kaplama, renk ile hareketin ayrı ayrı soyut idealarını oluşturabilir. Oysa Berkeley bu tür bir soyutlama yapmayı onaylamaz. Zira niteliklerin birbirlerinden hem ayrı olmalarının mümkün olmadığını hem de ayrı idrak edilebileceklerini kabul etmek açıkça çelişkilidir.

İkincisi, tek tek şeylerde ortak ve benzer olduğu düşünülen bir niteliğin, onların tümünden ayrı ve kendi başına düşünülen bir ideada toplanmasıyla oluşturulur. Örneğin farklı şekil ve büyüklüğe sahip cisimlerde ortak olan yer kaplama niteliğinden yola çıkılarak ne şekli ne de büyüklüğü olan, onlardan tümüyle farklı, soyut yer kaplama ideası elde edilir (Berkeley, 1996, s. [Giriş] 8: 17). Ancak Berkeley'e göre yer kaplayandan ayrı soyut bir yer kaplama ideası oluşturulamaz. Dahası o, Locke'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* adlı eserinden aldığı "soyut üçgen ideası" tanımını üzerinden böyle bir ideaya sahip olup olmadığımızı kolaylıkla tespit edebileceğimizi söyler: Ne eğik ne dik açılı ne eşkenar ne ikizkenar ne de çeşitkenar olan fakat aynı zamanda bunların hem hepsi olan hem de hiçbirisi olmayan bir üçgen ideası oluşturabilir miyiz oluşturamaz mıyız? (Berkeley,

1996, s. [Giriş] 13: 23-24). Böyle bir idea oluşturmamızın imkânsız olduğu aşikârdır.

Üçüncüsü, belirli bir nesnede birleştirilmiş olarak bir arada bulunsalar bile, bazı tikel parçaların ya da niteliklerin diğerlerinden ayrı, onlar olmaksızın da düşünülebilmesinin mümkün olmasına dayanır (Berkeley, 1996, s. [Giriş] 10: 19). Berkeley bu anlamda soyutlama yapabileceğimizi ancak bu yolla oluşturduğumuz idealarımızın soyut değil, genel idealar (*general ideas*) olduğunu söyler. Buna göre kendi başına ele alındığında tikel olan her bir idea, aynı türden diğer tüm tikel ideaları işaret ettiğinde veya onların yerini tuttuğunda genel olur. Genel idea, diğer tikel ideaların işareti olarak alınan ve ortak bir adla belirlenen tikel bir ideadan başka bir şey değildir. Örneğin üçgenlerle ilgili herhangi bir önermeyi kanıtlamak istediğimizde ikizkenar, eşkenar ya da çeşitkenar bir üçgen ideasını değil aslında ne türden olduğu hiç de önemli olmayan, doğru parçalarından oluşan ve bütün üçgenlerin yerine geçerek onları temsil eden tekil bir üçgen ideasını dikkate alırız. Bunu yaparken açılarının farklılıklarını ya da kenar uzunluklarını göz önünde bulundurmaz sadece bu figürü ya da şekli üçgen olarak tasarlar ve onun bütün öteki üçgenleri kapsadığını düşünürüz. Netice itibarıyla Berkeley'e göre genellik ya da evrensellik, bir şeyin mutlak doğasına ya da kavramına değil kendisiyle temsil edilen tikellerle ilişkisine dayandır ve bu ilişki aracılığıyla kendi doğalarında tikel olan şeyler adlar aracılığıyla genelleştirilir. Dolayısıyla bir ideaya genellik kazandıran şey kendi doğası değil, işlevidir.¹¹

Materyalizm Eleştirisi

Algılanmalarından bağımsız şeylerin var olduğunu savunan ve idealarımızın bunların temsilleri olduğu anlayışına dayanan materyalizmin temelinde, Berkeley'e göre (1996, s. [I] 5: 37) şeyler ile algıları veya ideaları arasında ayırım yapan soyut idealar öğretisi bulunur. Bu ayırım, şeylerin kendilerini ya da gerçek doğalarını değil, tezahürlerini bileceğimiz anlayışına dayanır ve bilebileceklerimizin şeylerin gerçekliğini yansıtmayıp kuruntularından ve hayallerinden ibaret olabileceği düşüncesini beraberinde getirdiği için de şüphecilikle sonuçlanır. Ateizm, dinsizlik ve putperestlik de aynı temelden güç alır.

¹¹ Copleston (1998, s. 27), Berkeley'in Locke'un genel sözcüklerin genel ideaları gösterdiğine dair kuramını yadsıdığını söyler. Evrensellik bir kullanım ya da işlev sorunudur.

Şu hâlde, Berkeley için idealizm, şüphecilik de dâhil tüm felsefi sorunlara çözüm vaat eder (Wenz, 1976, s. 545). Bunun için maddi tözün sadece bilinemeyeceğiyle yetinmemek, var olamayacağını da göstermek gerekir ki ancak bu sayede şüphecilikle birlikte diğerleri de ortadan kaldırılabilir.¹² Yapılması gereken, şeyler ile idealar arasında ayrım olmadığını, ideaların şeylerin kendileri olduğunu göstermektir. *Üç Konuşma*'da Berkeley (2008, s. [III]: 244) bu düşüncesini açıkça şöyle ifade eder: “Ben şeyleri idealara değil fakat aksine ideaları şeylere dönüştürüyorum; çünkü sana göre sadece şeylerin tezahürleri olan bu dolaysız algı nesnelerini ben, gerçek şeylerin kendileri olarak kabul ediyorum.” Onun bu görüşünün izini Platon düşüncesinde bulmak mümkündür. Söz gelişi Bradatan'a göre (2006, s. 32) bu düşünce, “şeyler ancak daha yüksek bir gerçekliğin yani idealar düzeninin ifadeleri oldukları ölçüde var olurlar” şeklinde yorumlanabilir. Nitekim bu, son derece kesin bir biçimde neredeyse tüm Platonculuğa rehberlik eden temel ilkeyi içerir: Etrafımızda gördüğümüz duyulur dünya, idealar dünyasının yansımasından başka bir şey değildir; ‘bu dünyadaki’ her şey –bir anlamda– daha yüksek, ‘göksel’ bir ontolojik düzenin bir tür ‘somutlaşmış idealarından’, ‘dünyevi’ gölgelerinden oluşur.

Berkeley immateryalist görüşünü ayrıntılandırmak için bilginin nesnelerini üç türe ayırır: Bunlar ilki, edimsel olarak duyulara basılanlardan (duyum ideaları); ikincisi, zihnimizin etkilenimlerine ve işlemlerine katılarak algılananlardan (refleksiyon ideaları); üçüncüsü ise önceki yollarla edindiklerimizin hafıza ve hayal gücünün yardımıyla birbirlerinden ayrılması, birleştirilmesi ya da yeniden canlandırılmasıyla meydana getirilen idealar (hayal gücü ve hafızanın ideaları) oluşur. Ancak ne türde olursa olsun tüm bilgi nesnelerimiz ya da idealarımız yalnızca “zihinde” veya “ruhta” var olur ve onunla algılanır. İdeaların algılayan bir zihnin dışında veya ötesinde var olduklarını düşünmek mümkün değildir. İşte, bu nedenle var olmak algılanmak demektir: *Esse est percipi*.¹³

¹² Locke'a göre (2007, ss. 338-339) töz, ne olduğunu bilmediğimiz ancak niteliklerin taşıyıcısı olduğunu varsaydığımız şeydir. Berkeley bu varsayımı tümüyle ortadan kaldırmak ister.

¹³ Cassirer'e göre (1957, s. 2) Parmenidesçi öğretide düşünme ile olmanın özdeşliği, Berkeley'de yerini epistemolojik ve metafiziksel eşitliğe bırakır: *esse=percipi*. Her ne kadar önermenin içeriği tersine çevrilmiş gibi görünse de saf biçimi değişmeden aynı kalmıştır.

O, bu görüşünü, felsefe tarihinde pek çok filozof tarafından dile getirilmekle birlikte, neredeyse Locke ile özdeşleştirilen birincil-ikincil nitelikler ayrımına yönelik eleştirisi üzerinden maddi tözün olmayacağını göstererek temellendirmeye çalışır. İlk eleştiri, maddi töz kavramının çelişkili olduğuna dairdir. Genel olarak yer kaplama, biçim, hareket, sükûnet, katrılık gibi nitelikler birincil (*primary*) ya da orijinal (*original*), buna karşılık renk, ses, koku gibi duyumsanır nitelikler ise ikincil (*secondary*) olarak adlandırılır. Berkeley'e göre (1996, s. [I] 9: 40-41) birincil niteliklerin idealarının madde adı verilen yani zihin dışında var olan ve düşünmeyen bir tözde bulunan şeylerin tezahürleri ya da imgeleri oldukları, oysa ikincil niteliklerin idealarının ise zihin olmaksızın ya da algılanmaksızın var olan şeylerin benzerleri olmadıkları kabul edilir. Bu kabulden yola çıkarak da maddenin; yer kaplamanın, biçimin ve hareketin edimsel olarak bulunduğu âtıl, duyusuz bir töz olduğuna inanılır. Ancak ona göre birincil niteliklerin ideaları da idea olmak ya da algılanmak bakımından yalnızca zihindedir. Ayrıca ideaların, idealardan başka bir şeye benzemeleri söz konusu olmadığı için bu niteliklerin idealarının ya da ilk örneklerinin / asıllarının (*archetype*) madde adı verilen algılamayan, âtıl ve duyusuz bir tözde bulunması mümkün değildir. Dolayısıyla maddi töz kavramı çelişkilidir.

İkinci eleştiri, birincil nitelikler ile ikincil nitelikler ayrımının herhangi bir temeli olmadığı üzerinden dile getirilir. Berkeley'e göre renk, ses, sıcak gibi ikincil niteliklerin zihin olmaksızın var olamayacağını ileri sürenler, bunların madde parçacıkları arasındaki büyüklük, boyut ve hareket gibi birincil niteliklerdeki farklılıklara bağlı olarak meydana gelen ve yalnızca zihinde var olan duyumlar olduklarını kabul ederler. Kökeni Antik Çağ'da Demokritos'un atomculuğuna kadar götürülen bu görüş, genel hatlarıyla cisimlerin boyut, şekil, hareket gibi parçacıklardan oluştuğu ve duysal idealarımızın bu parçacıkların duyu organlarımız üzerinden zihnimizdeki etkileri sonucunda edinildiği anlayışına dayanır. Berkeley (1953, s. [251]: 119-120), Demokritos'un hipotezinin fenomenleri Platon ve Aristoteles'inkinden daha iyi çözdüğünü düşünen Dr. Cudworth'un görüşünü eleştirir. Ona göre tüm fenomenler zihindeki tezahürlerdir ve dış cisimlerin, şekillerin ve hareketlerin zihinde nasıl zuhur ettiği hiçbir zaman açıklanamamıştır ve açıklanamayacaktır. Eğer birincil niteliklerin duyumsanır niteliklerle ayrılmazcasına birleştikleri, onlardan ayrılamadıkları doğru olarak kabul edilirse

bundan birincil niteliklerin idealarının da yalnızca zihinde var oldukları sonucu çıkar. Ayrıca bir şeyin şeklinin büyük ya da küçük olması veya hareketinin hızlı ya da yavaş olması nasıl duyu organlarımızın yapı ve konumlarına göre farklılık gösteriyorlarsa yer kaplama ve hareketin de zihin olmaksızın var oldukları onaylandığı takdirde ne büyük ne küçük veya ne hızlı ne yavaş olduklarının kabul edilmesi gerekecek, neticede ancak birer hiç olacaktırlar (Berkeley, 1996, s. [I] 11: 42). Dolayısıyla aynı kabulden yola çıkıldığında ikincil nitelikler gibi birincil niteliklerin de görelilik oldukları varsayılmak zorundadır. Kısaca, birincil nitelikleri ikincil niteliklerden soyutlanarak düşünmek mümkün değildir.

Üçüncü eleştiri, yer kaplamanın maddi tözün bir niteliği ya da ilineği olduğu, buna karşılık maddi tözünün ise o niteliğin “dayanağı veya altlığı ya da taşıyıcısı” olduğuna dair genel kanaate yöneliktir. Berkeley’e göre madde ideamızın ne olduğu, maddenin nitelikleri taşımasının ne anlama geldiği, madde ile yer kaplama arasında nasıl bir ilişki ya da bağlantı olduğu açık değildir. Bu doğrultuda onun dikkat çektiği ilk şey, ‘maddi töz’ sözcüğünün anlamını oluşturan madde ile töz sözcüklerinin belirli ve birbirlerinden bağımsız anlamlarının olmadıkları, çoğu kez birbirinin yerine kullanıldıklarıdır. Maddi tözü açıklamak için genellikle soyutlamayla oluşturulan “genel varlık” ideasına başvurulmaktadır ki bu, anlaşılması daha da güç olan bir ideadır. Berkeley’in dikkat çektiği ikinci şey ise katı, şekilli ve hareketli şeylerin zihin olmadan var olmaları mümkün olsa bile, bilinmelerinin mümkün olmadığıdır. Nitekim onları bilmemizi sağlayan şey duyularımız olamaz; zira onlar yalnızca dolaysızca algıladığımız şeylerin bilgisini verebilirler; zihinimiz olmadan ya da algılanmadan var olanların bilgisini değil. Aklımız da olamaz; zira duyularla dolaysızca algıladıklarımızdan çıkarsamalar yaparak dışsal şeylerin bilgisine ulaşamayız.

Şu hâlde, zihin olmaksızın var olduğu düşünülen şeyler ile idealarımız arasında herhangi bir zorunlu bağlantı yoktur. Berkeley, bu hususu, zihin ile cisim düalizmi ekseninde, cismin zihni nasıl etkileyebileceği problemiyle ilişkisinde dile getirir. Zihinden ayrı dışsal şeylerin var olduklarının kabul edilmesi, onların zihni nasıl etkilediklerinin ya da onda herhangi bir ideanın ortaya çıkmasına nasıl sebep olabildiklerinin açıklamasını vermez. Dahası böyle bir varsayım, Tanrı’nın hiçbir gerekçe yokken tümüyle yararsız ve hiçbir amaca hizmet etmeyen sayısız varlık yaratmış olduğunu ileri

sürme tehlikesini de beraberinde getirdiği için hiçbir suretle kabul edilebilir değildir (Berkeley, 1996, s. [I] 19: 47).

Görüleceği gibi felsefe tarihinin en önemli tartışma konularından biri olan temsil krizini aşmak ve kendi immateryalist pozisyonunu belirlemek için Berkeley, şeyler ile idealar arasında ayrım olmadığını ortaya koymaya çalışır. Ona göre dışsal şeyleri kavradığımızı sandığımızda aslında yaptığımız tek şey, kendi idealarımızı algılamaktır. Ancak böyle bir aldanışa düşmemizin sebebi, zihnimiz tarafından kavrandıkları ya da onda oldukları halde, zihnimizin kendisini dikkate almayarak cisimlerin düşünölmeksizin ya da kendisi olmaksızın da kavrayabileceğini sanmasındandır (Berkeley, 1996, s. [I] 23: 49). Cassirer'e göre Berkeley'in algının gerçekliğini, bilginin kesin ve problemsiz verisi olarak kabul etmesi, klasik doğa biliminin dayandığı bilgi teorisinin tersine çevrilmesi demektir. Klasik epistemolojide nesnelerinin gerçekliğini onaylamak için duyum öznel tezahüre indirgenenmiş ve nihayetinde yalnızca bir isim olarak bırakılmıştır. Oysa şimdi, duyum tek gerçek, madde sadece bir isim haline gelmiştir. Berkeley'e göre tam da bilimsel madde kavramı, soyut kavramların meydana getirilişinin zayıflığını gösteren başlıca örnektir. Madde tek bir algıda verili değildir ne görünür ne de elle tutulur; dolayısıyla temel anlamına geri döndüğünde ondan geriye genel bir ideadan başka bir şey kalmaz. Ancak bu idea da tüm genel idealar gibi şeylerde bir ilk örneğe sahip değildir; sadece bir ismin evrenselliği içinde erir (Cassirer, 1957, s. 23).

Berkeley (1953, s. [317]: 146) Platon ile Aristoteles'in madde kavramından anladıklarını ise şu sözlerle özetler:

“Modernler bu kelimedenden ne anlarsa anlasınlar ne Platon ne de Aristoteles madde, *hylē* kavramından maddi tözü anlamıştır. Onlar için madde kesinlikle pozitif gerçek bir varlığa işaret etmez. Aristoteles onu ne niceliği ne niteliği ne de özü olan, olumsuzluklardan oluşmuş bir şey olarak tanımlar. Sadece Platoncular ve Pythagorasçılar değil aynı zamanda bizzat Peripatetikler de maddenin duyuyu veya herhangi bir doğrudan ve haklı mantık yürütmeye değil yalnızca sahte ya da hileli bir yöntemle bilinebileceğini beyan ederler. (...) Maddenin aslında hiçbir şey olmadığı, fakat potansiyel olarak her şey olduğu Aristoteles'in, Theophrastus'un ve tüm antik Peripatetiklerin öğretisidir.”

İdealar ve Öznel İdealizm

Berkeley (1953, s. [335]: 153), Platon'un düşünce sisteminde “düzen, erdem, yasa, iyilik ve bilgeliğin insan ruhunda doğuştan ve başlangıçta” var olan şeyler olduklarını, Platon'un idea terimini yalnızca anlama yetisinin değişmez, kalıcı nesnesini belirtmek için değil aynı zamanda “αἰτίου ve ἀρχῆ, neden ve ilke” ile eşanlamli kullandığını söyler. Platon'a göre iyilik, güzellik, erdem ve benzerleri ne zihnin ürünü ne sadece birleşik modlar ne de modern anlamda soyut ideallerdir; onlar duyunun geçici, istikrarsız, bilgi konusu bile olmayan nesnelerinin aksine en gerçek, akli ve değişmez şeylerdir. Berkeley ise idea sözcüğünü, duyuları, algıları, düşünce nesnelerini kapsayacak şekilde oldukça geniş anlamda kullanır. Algının doğrudan nesnesi olan idealar, gerçek şeylerin kendileridir. Bunların edinilmeleri deneyimden bağımsız değildir.¹⁴ İdealar zihinde yalnızca algılanan olarak tümüyle edilgin bulunur. Ancak onların değişmesini, ortadan kalkmasını ya da yeniden canlanmasını sağlayan şey, etkin bir töz olan zihin / ruhtur.

Algılanmalarından bağımsız şeyler yoksa Berkeley'e göre duyum idealarımızın sebebi nedir? İlk ihtimal, diğer ideallerdir. Ancak bu mümkün değildir. Zira tüm idealarımız edilgin oldukları için onların başka bir şeye etki etmelerini ya da başka bir şeyin nedeni olabilmelerini sağlayan güçleri yoktur. İkinci ihtimal, bizim bu ideaların nedeni olduğumuzdur. Zira istemekten daha fazla bir şey yapmadan kolayca bir ideayı hayal edebilmemiz ya da onu başka bir ideayla birleştirebilmemiz mümkündür. Fakat duyular aracılığıyla edimsel olarak algıladığımız idealarımız üzerinde böyle bir gücümüz ya da kontrolümüz yoktur; onların edinilmesinde tümüyle edilginizdir. Üstelik duyum idealarımızı hayal gücümüzünkilerle karşılaştırdığımızda onlardan daha canlı ve seçik aynı zamanda daha düzenli ve tutarlılığa sahip olduklarını fark ederiz. Üçüncü ve son ihtimal ise bir başka zihnin, Tanrı'nın olduğudur. Berkeley'e göre duyum idealarımızın birbirlerine bağlanışlarındaki düzenlilik ve tutarlılık, bilge ve iyiliksever bir Tanrı'nın bunların nedeni olduğunun en açık göstergesidir. O, bu argümanın başta

¹⁴ Berkeley (1996, s. [I] 39: 57), 'idea' yerine 'şey' sözcüğünün de kullanılabileceğini ancak bunun yaygın bir kullanım alanına sahip olmadığını ileri sürer. İdeayı tercih etme gerekçelerinden ilki, şey sözcüğünün ideadan farklı olarak genellikle zihinden bağımsız varoluşa işaret ettiği kabul edilmesi; ikincisi ise sözcüğün hem ideaları hem de zihinleri ve düşünen şeyleri içermesi bakımından ideadan daha geniş kapsamlı olmasıdır. Bu nedenle o, duyu nesneleri sadece zihinde oldukları ve herhangi bir düşünceye ve etkinliğe sahip olmadıkları için bu niteliklere sahip idea sözcüğüyle adlandırmayı tercih ettiğini söyler.

materyalizm olmak üzere ateizm ve şüpheciliği alt edeceğine tümüyle inanır. Nitekim idealar ancak zihinde var olabildiğine göre hiçbir sonlu zihin tarafından algılandıklarında da içinde var olabilecekleri ya da bulunabilecekleri ilahi bir zihin olmalıdır. Bu ise Tanrı'nın zihinden başka bir şey değildir. Böylece Berkeley, *esse est percipi* argümanı ile tutarlı bir biçimde cisimsel doğayı Tanrı'da temellendirmiş olur.

Tanrı'nın duyum idealarını ortaya çıkarırken birbirlerine bağlanışlarındaki düzenlilik ve tutarlılığı sağlamak için gözettiği kurallara ya da değişmez yöntemlere Berkeley (1996, ss. 1996, [I] 30: 52) “doğa yasaları (*laws of nature*)” adını verir. Doğanın yaratıcısı tarafından *rerum natura*'nın (şeyin doğasının) bir parçası olarak meydana getirilen idealar, doğa yasalarına göre düzenli ve tutarlı bir biçimde ortaya çıkar. Doğa yasaların bu yapısı, yaşamımızı düzenlememizi, gelecekle ilgili öngöründe bulunmamızı, sanat icra etmemizi sağlar. Berkeley, doğanın yaratıcısı Tanrı tarafından duyulara basılan ideaları “gerçek şeyler (*real things*)”, buna karşılık hayal gücünde canlandırılanları ise daha düzensiz, cansız ve değişken oldukları için temsil ettikleri ya da kopyası oldukları “şeylerin ideaları ya da imgeleri (*ideas, or images of things*)” olarak adlandırır. Kısaca söylenirse gerçeklik algısı, istememizin ve irademizin konusu olmadığı gibi ne gücü ve canlılığı ne de uyumu ve düzeni bizim kontrolümüzde olan “duyum idealarını” edinme meselesinden oluşurken hayaller, rüyalar, düşlemler ise istememize ve irademize konu olan ancak canlılık gücüne ya da düzenli bir uyuma sahip olmayan “hayal gücü idealarından” oluşur (Woolhouse, 2019, s. 146).

Ancak duyum idealarımızın düzenli ve tutarlı olmaları, zihin dışında var olduklarının göstergesi değildir. İster canlı ister güçsüz olsunlar ister duyum ister refleksiyon isterse de hayal gücünün ideaları olsunlar tüm idealar sadece algılayan zihinde var olabilir. Berkeley (1996, s. [I] 90: 89-90) şöyle ifade eder: “Duyulara verilen ideaların gerçek şeyler olduklarını, gerçekten var olduklarını yadsıyamıyoruz, ancak bir duyumun ya da ideanın varlığı yalnızca algılanmak olduğu için ve bir idea ancak bir ideaya benzeyebileceği için, ideaların kendilerini algılayan zihinler olmaksızın kalıcı olabileceklerini ya da zihin olmaksızın var olan ilk örneklerin benzerleri olduklarını yadsıyıyoruz.” Buradan yola çıkarak o, algılananların ya da ideaların algılanmaktan ayrı bir var oluşları olmadığı, bu nedenle de onların ancak algılandıkça bulunabilecekleri, yani “eyleyebilen, düşünebilen ve kendilerini

algılayabilen uzamsız, bölünemez tözlerden ya da *tinlerden* başka herhangi bir tözde var olamayacakları” sonucuna ulaşır (Berkeley, 1996, s. [I] 91: 90). Bu töz ise ilahi ya da sonsuz olan Tanrı’nın zihnidir. Berkeley’in sisteminin temelinde Tanrı’nın olduğu ve şeyleri var eden asıl nedenin Tanrı’nın algılaması olduğu gözden kaçırılmamalıdır. O, bu hususu şöyle vurgular: “İnsanlar genellikle her şeyin Tanrı tarafından bilindiğine ya da algılandığına inanırlar, çünkü Tanrı’nın varlığına inanırlar; oysa ben, diğer taraftan, dolaysızca ve zorunlu olarak Tanrı’nın varlığı sonucuna varıyorum, çünkü tüm duyumsanabilir şeylerin O’nun tarafından algılanması gerekir”(Berkeley, 2008, s. II: 212). Elmas (2021, s. 1147), Berkeley’in materyalistlerle kavgasının kökeninde, şeylerin şu ya da bu kişinin zihninden azade gerçek bir varoluşa sahip olup olmadıkları değil fakat onlara Tanrı’nın algılamasından ayrı mutlak bir var oluş yüklenip yüklenmediği meselesinin bulunduğu dikkat çeker: “Açıktır ki Berkeley, şeylerin zihinden ayrı mutlak varoluşa sahip oldukları tezini, Kutsal Kitaplara aykırı bir İlah / Tanrılık nosyonunda temellendirme girişimlerinin tümünü ortadan kaldırmak ister.”

Tanrı idraki ve iradesiyle her şeyi, tüm evreni an be an yaratan ve var kılandır. Dolayısıyla bizim irademize bağlı olmayan idealar, Tanrı tarafından oluşturulur. Evren, Tanrı’nın zihinsel faaliyeti sayesinde ortaya çıktığı için de insanın şeylere ilişkin ideaları aslında Tanrı’nın idealarıyla aynıdır. Zira onlar ancak Tanrı’nın zihninde algılanıp var olabildikleri için insanda ortaya çıkarabilirler. Berkeley (2008, s. III [230]: 211) şöyle açıklar:

“Duyumsanır şeylerin zihin dışında var olduklarını yadsırken sadece kendi zihnimden değil bütün zihinlerden söz ediyorum... Öyleyse onları algılamadığım zaman var oldukları başka zihin [bengi bir zihin, yani Tanrı’nın zihni] vardır.”

Şeylerin gerçekliği, sürekliliği ve devamlılığı Tanrı tarafından fiilen algılanmalarından kaynaklanır. Bu nedenle Tanrı’nın fiziksel dünyaya ilişkin ilk örnek ideaları (*archetypal ideas*), sadece yaratıldığımız için değil aynı zamanda algılayan olarak sürekli yaradılışın bir parçası olduğumuz için bizim kopya idealarımızdır (*ectypal ideas*) (Michaud, 2021, s. 297). Onu, Platon’un görüşleriyle ilişkilendirme girişimleri, bu görüşünden kaynaklanır.

Soyut ideaları yadsıması, maddi tözü elemesi ve duyumsanır şeylerin zihinde (zihinsel tözde) bulunması gerektiğini ileri sürmesi, Berkeley’in öznel idealizme geçiş yapmasıyla sonuçlanır. Van Iten, bu geçişin, zihinden

bağımsız olduğu düşünülen maddenin varlığının soyut idealar argümanına dayandırılmasından kaynaklandığını düşünür. Bu argümanın ortadan kalkması ile niteliklerin bir töze içkin olması zorunluluğu bir araya geldiğinde, geriye kalan tek uygun töz zihindir. Onun ifadesiyle “idealizme geçişi tamamlamak için Berkeley, idea-nitelik ayrımını çökertir ve içkinliği ‘algılanan’ terimleriyle açıklar”(Van Iten, 1964, s. 376). Bradatan’a göre ise Berkeley’in *esse est percipi* düşüncesi, onun “Tanrı’nın suretinde” ve “onun benzerliğine göre” yaratıldığımızı kesin olarak teyit etmekten başka bir şey söylemez; çünkü Berkeley’e göre Tanrı’nın kendisinin en yüce misyonu –tabiri caizse varlığının ana nedeni– tam olarak aynı şeyi yapmak, şeyleri algılamak ve böylece onları var kılmaktır. İnsan aklı ile ilahi olan arasındaki bu ayrıcalıklı ilişki, Platonculuk için son derece önemli bir konudur. Bradatan, Antik Yunan felsefesinin Kutsal Kitap geleneğindeki bazı teolojik fikirlerle son derece yakından bağlantılı, hatta iç içe olduğunu söyler. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi Platonculuk için de insani ve ilahi olan birbirine kayıtsız değildir. İnsanın ilahi hakikatlere, Tanrısal olanın bolluğuna ve nihai mutluluk alemine yönelik bitmek bilmez bir özlemi vardır. Bu özlem, yapısal olarak tam da insan ve ilah olan arasındaki “ontolojik” benzerlik sayesinde mümkündür. Nitekim insan tüm gayretiyle kurtuluşunu sağlayacağı ve tüm potansiyelini gerçekleştirebileceği bir yer olan ilahi kökenini arar (Bradatan, 2006, ss. 26-27). Bu köken ise hemen akla geleceği gibi Platonculukta kabul gördüğü üzere idealar dünyasıyla temellendirilmeye çalışılır. Mill ise aksine, Berkeley’in ilginç teorisiyle Platon’un idealar öğretisi arasında geniş bir uçurum olduğuna ve onun bu uçurumu aşamadığına inanır. Ona göre Platoncu idealar kendiliklerinde mevcuttur ve maddi olmayan ancak insan için olduğu kadar İlahi Zihin için de dışsal olan şeylerdir. Dahası Platon’un ideaları Berkeley’ininki gibi duyunun ortak nesneleriyle özdeşleştirilmemiş, aksine dünyevi şeylerin en soylusunda bile uzak ve zayıf bir benzerliği algılanabilen güzellik, adalet, bilgi gibi büyük ve görkemli niteliklerin ölümsüz ilk örnekleri olarak duyusal onlardan titizlikle ve büyük ölçüde ayrılmıştır. Dolayısıyla Berkeley’in bu görüşlere yaklaştığını gösteren hiçbir işaret yoktur; Platonculardan yaptığı alıntılar da onların doktrinlerini benimsemekten ziyade, en azından kaba görüşlerden sıyrıldıkları ölçüde, kendisinininkine yaklaştıklarını göstermeye yöneliktir (Mill, 1978, s. 463).

Sonuç

Felsefe tarihinde Berkeley dendiğinde akla ilk gelen şey, Locke ve Hume'la birlikte İngiliz Ampirizmi'nin önemli temsilcilerinden birisi olması, ikincisi ise maddi tözün varlığını reddedip ruhun ya da zihnin varlığını temele alan bir tür idealizm (ya da immateryalizm) geliştirmiş olmasıdır. Onun bu bağlamdaki görüşlerine odaklanıldığında, Platon düşüncesinin izine rastlamak mümkündür. Bazı eserlerini diyalog biçiminde kaleme almış olması, özellikle idealar, insan ile Tanrının zihni arasındaki koşutluk gibi meselelere yaklaşımı, bunlardan birkaçıdır. Ancak bu, Berkeley'in doğrudan doğruya Platon'un izinden gittiği anlamına gelmez. Ayrıca izi bulunduğu düşünülebilen görüşlerinde bile, yoğun bir biçimde Platonculuğun etkisi fark edilir. Nitekim tüketici bir biçimde ele alınmış olmasa da Berkeleyci literatürün –bu iz ister kabul edilsin ister reddedilsin isterse de farklı eserleri kısmen değerlendirilsin– doğrudan Platon üzerinden değil de Platonculuk ya da Neo-Platonculuk dolayımında ortaya çıkmış olması, bu ek-sende düşünülebilir. Elbette ki bu husus, Platonculuğun Hristiyan teolojisi üzerindeki etkisiyle kendisi de Hristiyan bir din adamı olan Berkeley'in bu teolojiyle tutarlı görüşler ileri sürmüş olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, daha iyi anlaşılabilir. Onun Hristiyan dininin öğretilerini ve uygulamalarını anlamaya ve savunmaya çalışmayı gaye edindiği gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim *İlkeler* eserinin alt başlığında “Bilimlerde Hata ve Güçlüklerin Başlıca Nedenleri ile Kuşkuculuk, Ateizm ve Dinsizliğin Temellerinin Araştırıldığı” ifadesi yer alırken *Üç Konuşma*'da “Şüpheciler ile Ateistlere karşı İnsan Bilgisinin Gerçekliğini ve Kusursuzluğunu, Ruhun Cimsiz Doğasını ve Bir Tanrı'nın Dolaysız Takdirini Göstermek, Ayrıca Bilimleri daha Kolay, Yararlı ve Kapsamlı hâle Getirmek için Bir Yöntem Geliştirmek için Tasarlanmıştır” denir. Üstelik Berkeley'in diğer çağdaşları gibi Platon'u Platoncular üzerinden okumuş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira o da diğerleri gibi yaşadıkları dönemin getirisi olarak Platonculuktan tevarüs eden pek çok meseleyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Dahası Berkeley'in Platon'u doğru okuyup okumadığı da söylenenlerden bağımsız değildir. Ancak bunu iddia edebilmek için her iki filozofun görüşlerini doğrudan karşılaştırmak gerekir.

Şu hâlde, ‘Berkeley'in Platon'u mu yoksa Platonculuğu mu?’ sorusuna cevap verebilmek için Platon'a kulak kesilmek denenebilir. Platon'un

(2000) *Sofist* diyalogu 246a'nın devamında yer alan, felsefe tarihinde kendisinden sonra yaklaşık iki bin beş yüz yıl boyunca farklı bağlamlarda da olsa tartışılmış ve hala daha tartışılmakta olan materyalistler ile idealistler arasındaki “tanrılar ile devler savaşı” olarak adlandırdığı görüşü, sorunun cevabı için ipucu olabilir.¹⁵ Platon, bir şeyin mahiyetini belirlemek için yapılan tartışmaları, devler ile tanrılar arasında yapılan bitip tükenmez bir savaşa benzetir. Savaşın bir yanında duyular ile algılayabildikleri şeylerin varlığını kabul eden, cisim ile mahiyetin özdeş olduğunu düşünen, bir şey direnç gösteriyorsa vardır diyen toprağın oğulları olan devler (materyalistler); diğer yanında ise yalnızca düşünülebilir ve cisimsel olmayan ideaların hakiki mevcudiyeti oluşturduğunu savunan, idea dostları olan Tanrılar (idealistler) bulunur. İlk görüştekiler hakikat, bilgelik, erdem, ruh gibi şeyler söz konusu olduğunda bunların cisimsel şeyler olduğunu kesin bir dille ne kabul ederler ne de reddederler. İkinciler ise ideaları mutlaklaştırıp kuvveti (*dünamis*) yok sayarlar, bu nedenle de kuvvetten başka bir şey olmayan kosmosu açıklamada başarısız oldukları gibi bilginin imkânını ortadan kaldırır, değişim içinde değişmeden aynı kalanı da inkâr ederler. Platon, her iki görüşün çıkmazlarını gösterir ve *dünamis*'e sahip olmak bakımından varlığın izini taşıyan dolayısıyla da hiç olarak tanımlanamayacak *me on*'u (varlık olmayanı, gayrı varlığı) temellendirmenin asıl mesele olduğuna dikkat çeker. Bunun için felsefe tarihine baba katli olarak geçen –ki Platon'un babamızı olarak adlandırdığı Parmenides'in görüşüne karşı çıkmak demektir– bir hesaplaşmayı göze almak gerekir. Zira ancak bu gerçekleştirilirse bilgi edinmek ve felsefe yapmak mümkün olur. Şu hâlde, varlığın oluşa tabi olanla, Bir'in Çok olanla, ideanın görünüşte olanla ilişkisinin nasıl tesis edilebileceği, *methexis* (pay alma) muamması çözülerek *me on* temellendirilebilir. Ancak Platon ne materyalistlerin ne de Berkeley de dâhil olmak üzere idealistlerin bu meseleyi çözebileceklerini, “tanrılar ve devler savaşı” benzetmesi üzerinden yüzyıllar öncesinden söylemiş görünür. Savaşın galibi yoktur. Platon ise düğümü çözmek pahasına babası olarak andığı Parmenides'i katletmeyi göze almış, böylece de felsefe tarihine adını yazdırmıştır.

¹⁵ Benzer bir cevabı Platon'un *Parmenides* diyalogunda bulmak mümkündür. Diyalogda idea sever bir genç olarak tanıtılan Sokrates'in ideaları savunurken ne kadar zorlandığı ve muhakeme yaparak meselenin içinden çıkamadığı sahnelenir.

Söylenenler bağlamında baştaki soruya kısaca şu cevap verilebilir: Berkeley'in Platonculuğu.

Kaynaklar

- Berkeley, G. (1953). *The Works of George Berkeley Bishop of Cloyne*, Vol. V. Siris, Three Letters to Thomas Prior, Letter to Rev. Dr. Hales, Farther Thoughts on Tar-water, *Varia* (A. A. Luce & T. E. Jessop, Ed.). Nelson.
- Berkeley, G. (1993). *Alciphron, or the Minute Philosopher*: In Focus (D. Berman, Ed.). Routledge.
- Berkeley, G. (1996). *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine* (H. Turan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Berkeley, G. (2008). *Three Dialogues between Hylas and Philonous*. *George Berkeley Philosophical Writings* (D. M. Clarke, Ed.). Cambridge University Press.
- Berkeley, G. (2013). *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme*. (L. Özşar, Çev.). Biblos kitabevi.
- Bracken, H. M. (1985). Realism and Greek philosophy: What Berkeley saw and Burnyeat missed. *George Berkeley: Essays and Replies*, 63-80. <https://www.jstor.org/stable/23040856>
- Bradatan, C. (2006). *The Other Bishop Berkeley: An Exercise in Re-enchantment*. Fordham University.
- Burnyeat, M. (1982). Idealism and Greek Philosophy: What Descartes Saw and Berkeley Missed. *The Philosophical Review*, 91(1), 3-40. <https://doi.org/10.2307/2184667>
- Cassirer, E. (1957). *The Philosophy of Symbolic Forms: C. Three: The Phenomenology Of Knowledge* (R. Manheim, Çev.). Yale University Press.
- Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi Berkeley & Hume* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi.
- Elmas, M. F. (2021). Tanrı'nın Doğa'yla ve Doğa'nın Tanrı'yla Kuşatılması: Mevzi Savaşında Spinoza ve Berkeley'in Kritik Müdahaleleri Üzerine Bir Derinleşme. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 11(3), 1157-1189.

- Gedikli, M. E. (2022). Platon'un Realist ve Anti-Realist Yorumları. Yeni Yayınları.
- Guyer, P., & Horstmann, R. P. (2023). "Idealism" (E. N. Zalta & U. Nodelman, Ed.). The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/idealism/>
- Jessop, T. E. (1953). Editor's Introduction. *Siris: A Chain of Philosophical Reflexions and Inquiries Concerning the Virtues of Tar-Water, and Divers Other Subjects Connected Together and Arising One from Another*. (A. A. Luce & T. E. Jessop, Ed.; ss. 8-23). Nelson.
- Locke, J. (2007). İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme. (M. D. Topçu, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Michaud, D. A. (2021). *Christian Platonism in Early Modernity* (A. J. B. Hampton & J. P. Kenney, Ed.). Cambridge University Press.
- Mill, J. S. (1978). *Berkeley's Life and Writings (1871)*. University of Toronto Press and Routledge & Kegan Paul. İçinde J. W. Robson (Ed.), *Essays on Philosophy and the Classics by John Stuart Mill (Collected Works)*.: C. XI. Routledge & Kegan Paul.
- Peters, F. E. (2004). *Aporia* (H. Hünler, Çev.). İçinde *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Platon. (2000). *Sofist* (C. Karakaya, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Platon. (2007). *Menon* (A. Cevizci, Çev.). Sentez.
- Rickless, S. C. (2013). *Berkeley's Argument for Idealism*. Oxford University Press.
- Thonnard, F. J. (1956). *A Short History of Philosophy* (E. A. Mariarz, Çev.). Desclee & Cie.
- Van Iten, R. J. (1964). *Berkeley's Analysis of Mind. Philosophy and Phenomenological Research* (International Phenomenological Society), 24(3), 375-382. <https://www.jstor.org/stable/2104813>
- Wenz, P. (1976). *Berkeley's Christian Neo-Platonism*. *Journal of the History of Ideas*, 37(3), 537-546. <https://www.jstor.org/stable/2708814>
- Woolhouse, R. S. (2019). *Ampirist Filozoflar* (G. Murteza, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Öz: Bu makalenin amacı Berkeley'in "varolmak algılanmaktır" ifadesinden neşet eden idealizminde, Platon düşüncesinin izini sürmektir. Bunu yaparken her iki düşünürün görüşlerini karşılaştırmaktan ziyade, Berkeley'in Platon'u nasıl okuduğuna odaklanılacaktır. Bu doğrultuda Berkeley'in bir yandan soyut idealar ve materyalizm eleştirisi olmak üzere düşünce sisteminin genel bir sunumunun ortaya konulması diğer yandan da özellikle diyalog şeklindeki yazım tarzının ve idealizm bağlamındaki görüşlerinin Platon fikriyatıyla irtibatı olup olmadığının tespiti amaçlanmaktadır. Sonuç kısmında, Berkeley ile Platon'un görüşleri arasındaki bağlantıya dair literatürün tüketici bir biçimde olmasa da genel bir değerlendirmesi yapılacak ve 'Berkeley'in Platon'u mu yoksa Platonculuğu mu?' sorusu ile 'Platon Berkeley'i okumuş olsaydı ne söylerdi?' sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Berkeley, Platon, idea, idealizm, materyalizm.

